

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Романової С. В.
«Художні стратегії конструювання постмодерністської ідентичності
у романах Роси Монтеро»
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Спеціальність 10.01.04 — література зарубіжних країн

Вітчизняне літературознавство досі не може похвалитися сталим інтересом до творчості іспаномовних авторів, хоч дослідження останнього періоду демонструють істотне підвищення наукової активності в цій галузі. Як свідчать праці О. Бабича, О. Дякун, О. Маєвської, І. Оржицького, О. Пронкевича, О. Шестопад, Т. Гунько, у центрі уваги українських літературознавців перебуває, головню, іспанська і латиноамериканська проза ХХ ст., представлена широкою палітрою імен: від М. де Унамуно і М. Астуріаса до Г. Торренте Бальєстера і Х. Марсе. Фактично всі ці різновекторні розвідки торкаються проблем ідентичності, аналізуючи їх під оглядом мовних, соціальних, культурних, регіональних тощо особливостей. Посилення жіночих голосів в іспаномовних літературах цього часу викликає необхідність аналізу проблем ідентичності і з гендерних позицій.

Такий акцент досліджень відображає підвищену увагу сучасної гуманітаристики до пошуку нових шляхів формування людської ідентичності, яка в добу постмодернізму втрачає монохромність і статичність, набуваючи динаміки та розмаїтості. На цьому тлі дослідження Світлани Романової, яке аналізує художні стратегії розбудови постмодерністської ідентичності у романах Роси Монтеро, є, безперечно, актуальним і робить істотний внесок у продовження серйозної роботи у галузі, до вивчення якої вітчизняна іспаністика долучається досить плідно. Наукова новизна праці С. Романової зумовлена не лише браком комплексних літературознавчих розвідок, присвячених зазначеним аспектам творчості Р. Монтеро (с. 6-7). Варто наголосити й те, що вона вперше в українському літературознавстві робить успішну спробу окреслити специфіку іспанської жіночої прози переламу ХХ-

XXI ст., адже основним матеріалом попередніх вітчизняних розвідок у цій галузі були твори, написані авторами-чоловіками. Актуальність дослідження С. Романової увиразнює й теперішня соціокультурна ситуація в Україні, де питання розбудови різних аспектів ідентичності виходять на перший план.

Творчість Р. Монтеро, що вступає об'єктом наукового аналізу у праці С. Романової, є одним з видатних досягнень сучасної іспанської літератури. Це підтверджується численними преміями та активною увагою науковців, як в Іспанії, так і за її межами (праці Х. Ескудеро, К. Гленн, А. Сміта та багатьох інших). З палітри романів Монтеро дисертантка виокремлює кілька різнопланових творів, об'єднаних саморефлексивністю підходів до проблем постмодерністської ідентичності. Ці тексти, створені між 1997-2011 рр., дають вичерпне уявлення про зрілий період творчості іспанської письменниці. С. Романова глибоко й ретельно опрацьовує їх, однак, не скрізь їй вдається зберегти баланс репрезентації, тому написаним раніше «Дочці людоджера», «Серцю Тартару» та «Історії прозорого короля» приділено більше уваги, ніж книгам останніх років («Інструкції з порятунку світу», «Сльози у дощі»).

Важливо наголосити, що жоден з цих романів (як і переважна більшість аналітичної літератури, використаної у роботі) досі не перекладений українською. Це свідчить про досконале знання дисертанткою іспанської мови, що забезпечує належний рівень аналізу оригінальних текстів. Крім того, це дозволяє розширити окреслення практичної цінності дослідження порівняно з наведеним у роботі (с. 9-10): ґрунтовна праця С. Романової могла би стати дороговказом для вітчизняних перекладачів та видавців, адже проблематика творчості Р. Монтеро близька й українській аудиторії.

З формулюваннями мети і завдань дослідження можна цілком погодитися (с. 7-8). Поліметодичність роботи продиктована особливостями аналізованого матеріалу й видається цілком виправданою (с. 8-9).

Філософсько-культурологічні підвалини дослідження чітко й вичерпно охарактеризовані у підрозділі 1.1 (с. 13-40) першого розділу дисертації, присвяченого «проблемі ідентичності у творчості Роси Монтеро в контексті

іспанської літератури доби постмодернізму, написаної жінками» (с. 13-73). Цей сегмент роботи не викликає заперечень.

У наступному підрозділі, присвяченому пошукам гендерної ідентичності в іспанській жіночій прозі ХХ ст. (с. 40-57), дослідниця спиняється на формуванні гендерної складової «кастеляноцентричного міфу» як головного нарративу іспанської нації початку ХХ ст., а згодом — через короткий виклад історії іспанського фемінізму та проблем самоідентифікації іспанської жінки — прямує до широкої панорами жіночої творчості в іспанській літературі ХХ-початку ХХІ ст., слушно характеризуючи її сучасний стан як період «зрілого аналітичного переосмислення чужого і свого досвіду в процесі ідентифікаційних шукань» (с. 56-57).

Далі у роботі подається чітка й продумана характеристика творчості Р. Монтеро на тлі вивчення іспанської прози, написаної жінками доби постмодернізму (с. 57-72). Прекрасна обізнаність зі станом вивчення проблеми (про що свідчить широке коло різноаспектних праць, присвячених творчості Р. Монтеро та становленню іспанської літератури ХХ ст., на яке спирається дослідниця) дозволяє С. Романовій презентувати переконливу періодизацію творчості іспанської авторки з опертям на еволюцію провідних тематичних ліній, особливостей жанрології, нарративних стратегій тощо (с. 64-65), а також аргументовано визначити фокус власного дослідницького інтересу (сс. 67; 71-72).

У другому розділі С. Романова досліджує особливості конструювання міфологічного підґрунтя постмодерністської ідентичності у романах Р. Монтеро (с. 74-144). Можна загалом погодитися із запропонованим у роботі окресленням основних міфологічних джерел романної творчості Р. Монтеро (с. 75-76), а також прийняти міркування щодо ролі дзеркала та імені як інструментів розбудови нової ідентичності (с. 76-85). Не викликає заперечень і тлумачення більшості імен персонажів. Разом з тим налаштованість на використання, переважно, міфокритичної та юнгіанської «оптики» призводить до певної аберації дослідницького зору, що особливо помітно у витлумаченні

імені головної героїні роману «Серце Тартару» Софії Сарсамали (див., зокрема с. 81-84). Наголошуючи на «знаковій номінації у романах» Монтеро (с. 81), дисертантка тлумачить промовисту алюзію прізвиська героїні (Zarza / Ожина) лише частково, не враховуючи рослинний символізм власне іспанського фольклору, де ожина пов'язується не тільки із цнотуою, але й з наполегливістю, заздрістю та весняним оновленням (див.: Символика растений // Испанская народная поэзия. — М.: Радуга, 1987. — С. 645).

Варто було б дещо уважніше поставитися і до символіки кольорів в іспанській народно-пісенній традиції. Продемонструвавши правильне тлумачення символічних значень чорного, білого, фіолетового в аналізі «Історії прозорого короля» й наголосивши на амбівалентності рудого як кольору живих істот (сс. 94, 107-108, 137), С. Романова випускає з уваги промовистий символізм блакитного кольору (zarco) — знаку істини, справедливості, стійкості, але й ревнощів (див.: Цветовая символика // Испанская народная поэзия. — М.: Радуга, 1987. — С. 634-637). У романі він пов'язаний з новим гендерним і соціальним статусом головної героїні, яка отримує титул «señor de Zarco», але водночас, і то саме за умови врахування фольклорного значення блакитного кольору, акцентує її пошуки своєї істинної природи.

Міркування дослідниці щодо ролі тварин як втілень природних, інстинктивних проявів Самості персонажів Монтеро (с. 87), висловлені у цьому розділі, цілком слушні. Однак, як тут, так і надалі (підрозділи 2.1.3 та 2.2.2), дається взнаки брак уваги до середньовічного інтертексту романів Монтеро, хоч письменниця декларує свій особливий інтерес до Середньовіччя.

Так, звернення до збірки оповідань «Граф Луканор або мудрість Патроніо» (1342) інфанта дона Хуана Мануеля, сприяло би кращому розумінню традиції використання анімалістичної метафорики в іспанській літературі. Глибшої уваги варті й провідні мотиви Артуріани: зокрема, аналіз еволюції ідентичності Леоли, протагоністки «Історія прозорого короля», набув би більшої стрункості з урахуванням не лише мотиву Св. Грааля, а й пов'язаної з ним історії «прекрасного незнайомця», який мандрує у пошуках самого себе («Персеваль

або повість про Грааль» К. де Труа, XII ст. або «Парцифаль» В. фон Ешенбаха, бл. 1200-1210). Повніше розкрити символізм чарівного еліксиру, завдяки якому героїня має перенестися на Авалон (с. 136), допомогло би звернення до третього розділу «Нового життя» Данте Аліг'єрі (сон про панну, яка з острахом з'їдає палаючу річ, що запропонував їй загадковий посланець, і зникає разом з ним).

Разом з тим, підрозділ 2.2.1, де на прикладі роману «Серце Тартару» аналізується значення метафорики закритого простору у розбудові ідентичності (с. 114-132), видається одним з найцікавіших у роботі. На думку дисертантки, особливість конструювання ієрархії просторів у романі полягає у поступовому «згортанні» просторових образів мірою розгортання сюжету (йдеться про опис низки об'єктів, що послідовно вміщують один одного: місто-будівля-кімната-окрема річ, яка також щось містить). На підставі аналізу конкретних прикладів С. Романова переконливо доводить, що метафорика замкненого простору відображає внутрішні стани й процеси персонажів Монтеро в їхній динаміці, а прийом поступового «звуження» просторів має в основі принцип «материнського архетипу “більше, що вміщує менше”» (с. 114), і таке «звуження» реальності, за Р. Монтеро, дозволяє поступово осягнути її (с. 131).

У заключному розділі своєї дисертації С. Романова досліджує наративну ідентичність художньої прози Р. Монтеро (с. 145-193), розпочинаючи аналіз з розгляду взаємодії фізичного чинника (тіла) та духовної діяльності (оповіді про себе) у становленні ідентичності героїнь іспанської письменниці (с. 146-162). Погоджуючись з основними висновками дисертантки щодо тілесної метафорики романів «Дочка людоджера» й «Історія прозорого короля», висловленими у цьому сегменті праці, слід, однак, уточнити, що підвищений інтерес до проблеми швидкоплинності тілесного існування, болісне розуміння фізичного розпаду не можна вважати винятково рисою культури кінця XX — початку XXI ст., тим паче — на іспанському ґрунті. За спостереженням культуролога О. Кожановського, іспанському суспільству ніколи не було властиве замовчування теми смерті (див.: Кожановский А. Н. Быть испанцем...

Традиция. Самосознание. Историческая память. — Москва: АСТ, 2006. — 318 с.), а дослідники Бароко суголосні щодо особливого акценту на темі Смерті й атомізації буття в іспанській літературі доби, зокрема, у творчості Ф. де Кеведо (Х. А. Маравалл, Е. Наварро де Келлі, Л. Шварц-Лернер та ін.). В цьому сенсі показово, що на с. 151 дослідниця цитує один з уривків з «Дочки Людожера», який містить виразну ремінісценцію з Кеведо щодо швидкоплинності людського існування («жити — це йти, безупинно розпадаючись»).

У наступному підрозділі дослідниця розглядає «нарацію як засіб де/реконструкції гендерної ідентичності у постмодерністському світі» (с. 163-178). Висновки про саморефлексію як необхідний засіб пізнання себе, про терапевтичну функцію письма як засобу переосмислення досвіду втрат, про усвідомлення життєствердної функції слова й розуміння творчості як певної гарантії безсмертя, яких доходить С. Романова у цьому сегменті роботи, можна визнати цілком слушними, проте й тут дослідниця випускає з уваги середньовічний інтертекст романів Монтеро, що особливо помітно в аналізі «Історії прозорого короля». Твердження про те, що «історія літератури не знає реакції Елоїзи на листи Абеяра», висловлене на с. 167, є цілковито хибним. Листування Абеяра й Елоїзи, яке, щоправда, й досі викликає дискусії медієвістів, принаймні частково доступне в українському перекладі Р. Паранька (див.: Абеяр П. «Історія моїх страждань. Листування Абеяра й Елоїзи. Сповідь віри Елоїзи». — Львів: Літопис, 2004. — 130 с.).

Нарешті, у підрозділі 3.3 дослідниця розглядає «письмо про письмо», розмірковуючи над особливостями «нарації множинної жіночої ідентичності» (с. 178-192), оприявненими у текстах сповідного чи мемуарного характеру. Можливість осмислити й систематизувати власний досвід через літературну творчість, намір оприлюднити свої літературні проекти, як справедливо висновує дисертанка, надають протагоністам романів Монтеро відчуття самореалізації й безсмертя у творчості, допомагають їм сформувати чи переформатувати власну ідентичність.

Висвітлення нюансів автофікціоналізації та прийомів гри з читачами у романах Монтеро можна віднести до найцікавіших елементів цієї частини дослідження С. Романової. Як видається, саме тут дисертантка робить перший крок у напрямку подальшого дослідження творчості Р. Монтеро, зокрема, «Історії прозорого короля» і «Сліз у дощі», тепер вже під оглядом літератури фентезі.

У висновках дослідниця переконливо й чітко узагальнює основні здобутки своєї роботи.

У підсумку слід відзначити таке. Щойно розглянута наукова праця, попри наявність незначних недоліків, виконана на високому рівні. Вона успішно розв'язує всі поставлені завдання і досягає своєї мети. Недоліки дослідження загалом пояснюються браком уваги до фольклорного та середньовічного інтертекстів прози Монтеро. Це дещо збіднює, зокрема, інтерпретацію власних імен «Серця Тартару» та деяких елементів «Історії прозорого короля». Викликає подив і незначна увага до роману «Сльози у дощі», тоді як саме тут іспанська письменниця рельєфніше, ніж в інших, детально розглянутих у дисертації, романах виписує проблематику саморефлексії, скеровану на прийняття швидкоплинності фізичного існування. Разом з тим, висловлені зауваження не позбавляють дисертацію С. Романової теоретичної вартості й наукового інтересу. Їх можна сприймати як поради на майбутнє.

Дисертація відповідає усім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567. Автореферат і публікації повністю відбивають зміст дослідження. Таким чином, С. В. Романова заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 — література зарубіжних країн.

Т. М. Рязанцева, доктор філологічних наук.
старший науковий співробітник відділу компаративістики
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України